

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
Güvenlik Bilimleri Dergisi, Kasım 2023, Cilt:12, Sayı:2, 195-222
doi:10.28956/gbd.1275871

Gendarmerie and Coast Guard Academy
Institute of Security Sciences
Journal of Security Sciences, November 2023, Volume:12, Issue:2, 195-222
doi: 10.28956/gbd.1275871

Makale Türü ve Başlığı / Article Type and Title

Araştırma/ Research Article

Hibrit Savaşların Silahlı Çatışma Hukuku Işığında Değerlendirilmesi: Rusya-Kırım Örneği
Evaluation of Hybrid Wars in the Light of Armed Conflict Law: The Case of Russia-Crimea

Yazar(lar) / Writer(s)

Ali AÇIKGÖZ, Dr. Bağımsız Araştırmacı, aliacikgoz0@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2016-5684.
Filiz DEĞER, Dr.Ögr.Üyesi, Biruni Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
fdeger@biruni.edu.tr/av.fdeger@gmail.com, ORCID:0000-0001-8860-1908

Bilgilendirme / Acknowledgement:

-Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:
-Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Bu makale Turnitin tarafından kontrol edilmiştir.
This article was checked by Turnitin.

Makale Geliş Tarihi / First Received : 03.04.2023
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 17.11.2023

Atıf Bilgisi / Citation:

Açıkgoz A. ve Değer F., (2023). Hibrit Savaşların Silahlı Çatışma Hukuku Işığında Değerlendirilmesi: Rusya-Kırım Örneği, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 12(2), ss 195-222.
doi: 10.28956/gbd.1275871

HİBRİT SAVAŞLARIN SİLAHLI ÇATIŞMA HUKUKU İŞİĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: RUSYA- KIRIM ÖRNEĞİ

Öz

Siyasi hedeflere ulaşmak için tasarlanan hibrit savaş kavramı hem devlet hem de devlet dışı aktörleri içerebilecek tek bir alanda düzenli güçleri ve gerillalar, isyancılar, teröristler gibi düzensiz güçleri birleştiren yeni bir savaş biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemin kısmen izin verdiği uyumsuzluk ve çok biçimlilikten yararlanan; NATO'nun Kuzey Yıldızı vizyonunda yer alan hibrit tehditlerde askerî, ekonomik ve siyasi hedefler ile diğer bir devlet üzerine menfaat sağlamak için yapılacak stratejiler, rakip devletçe saldırgan ve hatta düşmanca politika kabul edilebilse de bu durumda saldırıyı veya fiili bir kuvvet kullanma varlığını kabul etmek doğru değildir. Bu nedenle hukuki meşruiyet görüntüsü altında uluslararası hukuk kurallarını uygulanamaz hâle getirme riski taşıyan bu tehdit ve stratejilere karşı ortak bir yaklaşım getirme zorunluluğu doğmuştur. Makalenin amacı; hibrit savaşın çatışma kavramı ile olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak, uluslararası hukuk kaynakları ışığında bir tanım ve karşılığı bulunup bulunmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda bir çatışmada uygulanacak hukuk kuralını değiştirmesinden kaynaklanan önemi nedeniyle hibrit savaş kavramı bir tehdit ve savaş stratejisi olarak ele alınmış, Rusya Federasyonu'nun Kırım üzerine gerçekleştirdiği faaliyetler incelenerek bu faaliyetlerin bir hibrit savaş unsuru taşıyıp taşımadığı ve uluslararası hukuk kuralları karşısındaki durumu açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Hibrit Savaş, Savaş Hukuku, Rusya, Kırım.

EVALUATION OF HYBRID WARS IN THE LIGHT OF ARMED CONFLICT LAW: THE CASE OF RUSSIA-CRIMEA

Abstract

Hybrid warfare, designed to achieve political goals, has emerged as a new form of warfare that combines regular and irregular forces such as guerrillas, rebels and terrorists in a single field that can include both state and non-state actors. In the hybrid threats contained in NATO's North Star vision, which take advantage of the incompatibility and versatility partially allowed by the international system, military, economic and political goals and strategies to provide benefits to another state may be considered aggressive or even hostile policy by a rival state, but in this case it is not correct to accept an attack or the existence of an actual use of force. For this reason, it has become necessary to bring a common approach against these threats and strategies that carry the risk of rendering the rules of international law inapplicable under the guise of legal legitimacy. The aim of the article is to reveal the similarities and differences of hybrid warfare with the concept of conflict, and to examine whether it has a definition and correspondence in the international law sources. For this purpose, the concept of hybrid war has been considered as a threat and a war strategy due to its importance arising from changing the rule of law to be applied in a conflict; the activities carried out by the Russian Federation on Crimea have been examined, and whether these activities have a hybrid war element and their situation against international law has been explained.

Keywords: War: Hybrid war, Law of War, Russia, Crimea.

GİRİŞ

İnsanlık tarihindeki çatışmaların büyük çoğunluğunda mücadeleyi kazanmak için rakibin zayıflıklarından yararlanılmıştır. Bunun için düzenli veya düzensiz, geleneksel veya geleneksel olmayan taktikler simetrik veya asimetrik olarak kullanılmıştır. Bununla beraber Teknolojideki gelişmeler ile savaş araçları da gelişim göstermiştir.

Savaş, “karşı tarafa kendi irademizi kabul ettirmeye zorlamak için güç kullanılması” olarak tanımlayan Clausewitz; savaşları, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi olarak ifade eder (Clausewitz, 2007, s.8). Savaş iki veya daha fazla sosyal grup arasında, yetkili liderliğin komutası altında düzenlenen en az bir saldırgan grupta, ölümle sonuçlanan çelişkili siyasi hedefleri takip eden ölümcül bir şiddet olayıdır. Bu tanımlamayla, savaş en az 10.000 yıl önce, Buzul Çağı'nın sonuna doğru veya Geç Paleolitik ve Erken Neolitik dönemlere doğru meydana gelmeye başladığı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, güvenilir bir şekilde kaydedilen ilk savaşlar yaklaşık M.Ö. 2.700 tarihlidir (Cioffi-Revilla, 1996, s.8-9).

Savaşla ilgili belirli kurallar hiçbir zaman kendiliğinden var olmamıştır. Savaşın doğası ve uluslararası ilişkilerdeki rolü daha köklü kavramlardan ortaya çıkmaktadır. Tarih boyunca savaş, savaş hukukunu şekillendirmektedir (Neff, 2005, s.1). Uluslararası hukuk gelişiminde ilk dönemlerde Thomas Aquinas tarafından geliştirilen “adil savaş” ya da “haklı savaş” (jus ad bellum) kuramı, meşru müdafaaı savaşın bir nedeni olduğunu kabul etmektedir (Heft, 2010, s.329). Vestfalya düzenine kadar savaş, meşru müdafaa haricinde dini gerekçeler ile evrensel kamu düzenini kurmak olarak belirlenmiştir. Vestfalya'dan önce savaşlar dini kurallara uygun olduğu müddetçe meşru kabul edilmiştir (Uzun, 2018, s.31). Vestfalya ile feodalizmin sonrasında savaşa devletlerin karşı karşıya olduğu ve savaşı sadece devlet tek elinde kabul edilen “uluslararası savaş” modeli kabul görmüştür (Schmitt, 2006, s.144). Devlet dışı unsurları ilgilendiren her tür çatışma, hukuki anlamda savaş olarak değerlendirilmemiştir (Neff, 2005, s.19). Bu çatışmalar ilgili devletin ulusal yetki alanında yer alan bir konu kabul edilmiştir (Green,2000, s.317). Ancak uluslararası toplumun eylemleri sonucunda devlet dışı unsurlara ayaklanan, muhariplik gibi statülerin tanınması uluslararası gündeme gelmiştir (Uzun, 2018, s.31). Hibrit savaşlarda devlet dışı unsurların aktif konuma gelmesi ile savaşlarda ulus devletlerin önemi giderek azalmaktadır. Modern ve geleceğin savaşı kabul edilen hibrit savaşlar yeni bir terim olarak kullanılsa da temelde geleneksel savaş içerisinde yeni bir strateji olarak görülmektedir (Gray, 2007, s.1). Tarih boyunca birçok teknolojinin gelişimi ile yeni stratejiler geliştirilmiş, savaş alanları ve savaşın

aktörleri de değişmiştir. Rakibine üstünlük kurma temelindeki savaşların aygıtları değişse de amacı ve varlığı devam etmektedir.

Bu makalenin amacı ise hibrit savaşın uluslararası silahlı çatışma hukuku kurallarının uygulandığı çatışma kavramı ile olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak, uluslararası hukuk kaynakları ışığında bir tanımı ve karşılığı bulunup bulunmadığını incelemektir. Yeni bir tehdit ve strateji olarak karşımıza çıkan hibrit savaş kavramının uluslararası hukuktaki karşılığının ne olduğu sorusunun cevabına uluslararası sözleşmeler, doktrinler, mahkeme kararları ve örnek olay incelemesi yapılarak ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. HİBRİT SAVAŞ KAVRAMI

Kökene Latince’de “*Hibrida*” Türkçe karşılığı “*melez*” (Akderin, 2012, s.255) olan hibrit kelimesi Türkçe Sözlük’te isim olarak melez; teknoloji terimi olarak “iki farklı güç kaynağının bir arada bulunması” anlamları bulunmaktadır (sozluk.gov.tr). İngilizce Sözlük’te ise, ebeveynleri farklı tür veya çeşitlere sahip; iki veya daha fazla farklı şeyi karıştırmanın ürünü; iki farklı güç türü kullanan anlamlarında kullanılmaktadır (oxfordlearnersdictionaries.com). Terim ilk olarak biyoloji alanında ve sonra 19. yüzyılda dil biliminde ve ırklar teorisinde kullanılmıştır. Modern kullanımı çeşitli akademik disiplinlerdedir (Vitalii, 2015, s.14).

Hibrit Savaş, “Dördüncü Nesil Savaş”, “Birleşik Savaş”, “Karma Savaş”, “Gri Savaş” gibi farklı kavramlarla birlikte anılmaktadır. Hibrit savaş, ortak siyasi hedeflere ulaşmak için tasarlanmış hem devlet hem de devlet dışı aktörleri içerebilecek tek bir alanda düzenli ve gerillalar, isyancılar, teröristler gibi düzensiz güçleri birleştiren yeni bir savaş biçimidir (Mansoor, 2012). Hibrit savaş terimi ilk olarak Hizbullah’ın 2006 Lübnan Savaşı’nda kullandığı stratejiyi tanımlamak için kullanılmıştır. O dönemden itibaren hibrit savaş, günümüz modern savaşlar ve gelecekteki olası savaşlarla ilgili tartışmalarda devlet ve askerî otoriteler tarafından benimsenen kabul gören önemli bir strateji olmuştur. Hibrit savaşta üstünlüğün alınması için her tür konvansiyonel veya geleneksel olmayan, düzenli veya düzensiz, açık veya gizli araçların kullanması kabul görmektedir. Uygulamada ise tek bir savaş biçimi ve boyutu ile sınırlı olmadığı sürece her tehdit hibrit olarak kabul edilebilir (Puyvelde, 2015). Ancak uluslararası hukukta hibrit savaş teriminin tek bir tanımlaması yapılmamıştır.

Hibrit savaşlar, devlet ve devlet dışı aktörler tarafından yürütülebilen, konvansiyonel, düzensiz taktikler ve oluşumlar, her tür terör eylemleri ve suç bozukluğu da dâhil bir dizi farklı savaş modu içerir. Bu çoklu savaş ayrı birimler

tarafından yürütüldüğü gibi aynı birim tarafından yürütülebilir ancak sinerjik etkiler elde etmek için genellikle operasyonel ve taktiksel olarak ana savaş alanı içinde yönetilir ve koordine edilir (Hoffman, 2007, s.8). Hibrit savaşlarda en az iki savaş çeşidi bulunmakta ve bunlar arasında sürekli bir geçiş yaşandığı kabul edilmektedir. Hibrit savaşlar genel olarak hızlı değişim gösterebilen, doğrusal hareket etmeyen, karmaşık yapılar içerebilen ve çok sayıda aktörün katılabileceği bir ortam oluşturmaktadır.

Hibrit savaş ile birlikte anılan bileşik savaş kavramı, düzenli veya ana kuvvetin, düşmana karşı düzensiz veya gerilla kuvvetinin aynı anda kullanılması manasındadır. Başka bir deyişle, hem konvansiyonel hem de geleneksel olmayan gücü aynı anda uygulayarak askerî üstünlüğü almayı hedeflemektedir (Huber, 2002). Dördüncü Nesil Savaş tanımı ise “geleneksel savaşların dışında, devlet ve devlet dışı aktörlerce, gerilla hareketi ve terörün revize edildiği, ayaklanmadan gelişen, savaş ve barış arasındaki sınırları, cephesi ve muharebe alanı belli olmayan, sivil ve asker arasındaki kesin ayırımı ortadan kaldıran savaş türüdür.” (Hammes, 2004). Hibrit savaş genellikle bileşik savaş ve dördüncü nesil savaş ile karıştırılır. Aslında hibrit ve bileşik savaşlar arasında açık bir ayırım vardır. Hibritte düzenli ve düzensiz kuvvetler tek bir yerde toplanırken birleşik savaş stratejik yön altında savaşan düzenli ve düzensiz güçleri içermektedir. Dördüncü nesil savaş ise düşmanın karar vericilerinin hedeflerinin ulaşamaz veya çok maliyetli olduğunu durumlarda mevcut tüm ağları, siyasi, ekonomik, sosyal ve askerî olarak kullandığı, gelişmiş bir isyan şeklindedir. Hibrit savaşta dördüncü nesil savaşın tüm unsurları varken hibrit savaş, iç ve dış tehditlere odaklanan çok daha geniş bir kavramdır (Bingöl, 2017, s.116).

Bir diğer hibrit savaş ile ilgili kavram sınırsız savaş ise Çinli subaylar, Quiao Liang ve Wang Xiangsui tarafından yazılan *Unrestricted War* isimli kitapla literatüre girmiştir. Yazarlar savaşı sadece yapısıyla değil aynı zamanda boyut ve etkilerini de kapsayan bir konsept olarak alır. Savaş askerî, yarı askerî ve sivillerce gerçekleştirilebilir ve şiddet içermeyebilir. Bu savaş kavramında kesin bir cephe alanı yoktur (Liang ve Xiangsui, 1999, s.xx). Hibrit savaşların anlaşılması için sınırsız savaş kavramı geniş stratejilere ulaşmaya yeterli görülmediği için tam bir model kabul edilmez. Ancak hibrit tehditleri açıklayıcı olduğu ifade edilmektedir (Özer, 2018, s.36).

Hibrit savaşlar, müdahale eden güçlerin düşman askerî güçlerine ve hedeflerine karşı geleneksel askerî operasyonlar düzenlediği simetrik ve asimetrik savaşın bir kombinasyonudur. Taraflar savaş bölgesinin yerli nüfuslarını güvence altına alarak ve stabilize ederek kontrol altına almaya çalışırlar. Bu nedenle hibrit çatışmalar hem

fiziksel hem de kavramsal boyutlara sahip tam spektrum savaşlarıdır. Fiziksel olarak silahlı bir düşmana karşı; kavramsal olarak savaş bölgesinin yerli nüfusunun daha geniş bir mücadelesi, kontrolü ve desteği, müdahale eden ulusların iç cephelerinin desteği ve uluslararası toplumun desteği için mücadele edilmektedir (McCuen, 2008, s.108). Hibrit savaşta, geleneksel ve asimetrik savaş alanlarının tamamında başarıya ulaşarak stratejik hedefe varılmaktadır.

Hibrit savaşın kavramsallaşmasında Rusya Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un 2013 yılında yayımladığı “Value of Science in Foresight: New Challenges Require Rethinking Forms and Methods of Warfare,” isimli makalesinin önemli katkısı olmuştur. Gerasimov Doktrini olarak da bilinen eserinde;

“21. yüzyıldaki eğilim savaş ve barış arasındaki çizgiyi silmektir... Askerî olmayan siyasi ve stratejik hedeflere ulaşma yöntemlerinin rolü, bazı durumlarda, etkinlik açısından silah gücünü çok aşmıştır. Yüzleşme yöntemlerinin vurgusu, halkın protesto potansiyelinden yararlanarak uygulanan siyasi, ekonomik, bilgi, insani ve diğer askerî olmayan önlemlerin yaygın kullanımına doğru kaymıştır. Tüm bunlar, bilgi savaşı ve özel harekât kuvvetleri tarafından yürütülen faaliyetler de dâhil olmak üzere gizli askerî önlemlerle tamamlanmaktadır... Yaygın asimetrik eylemler, bir düşmanın üstünlüğünün nötralize edilmesine izin verir ve karşı devlet genelinde kalıcı bir cephe oluşturmak için özel hareket kuvvetlerinin ve iç muhalefetin kullanılmasının yanı sıra sürekli olarak geliştirilmekte olan bilgilendirici etki, form ve yöntemleri içerir.” (Gerasimov, 2013 den aktaran Dickey, 2015, s.220; Dayspring, 2015, s.112-113).

Gerasimov özellikle çatışmanın erken dönemlerinde askerî ve milis olmayan önlemlerin entegrasyonunun altını çizmekte ve bir rakibin askerî-siyasi liderlik yapısı içinde çelişkiyi başlatıp teşvik ederek kriz aşamasına geçtikten sonra ve nihai çözüm için askerî veya milis olmayan yollarla bir çerçeve sunmaktadır (Dickey, 2015, s.220). Gerasimov, hedef devletin barış zamanı olduğuna inandığı dönemde devletin geleneksel savaş hedeflerini elde etme yeteneğini özellikle tanımlamakta ve askerî olmayan savaş araçlarının sadece yumuşak gücün silahlandırılmış araçları olmadığını, aynı zamanda hibrit bir kampanyanın birincil çabası olacaklarını belirtmektedir (Dayspring, 2015, s.113).

Hibrit tehdit kavramı, NATO'nun 2010 son vizyonunda yer almıştır. Bu kavram, NATO Müttefiklerinin yirmi yıl boyunca avantajlarını korumak için stratejisini,

yapısını ve yeteneklerini nasıl uyarlaması gerektiğini açıklar. NATO, hibrit tehditleri “hedeflerini gerçekleştirmek için aynı anda hem geleneksel hem de geleneksel olmayan araçları uyumsal olarak kullanma becerisine sahip düşmanlar tarafından ortaya atılan tehditler” olarak tanımlamaktadır. 2011’de NATO tarafından yayımlanan raporda hibrit tehditler; uluslararası barış ve güvenliğe yönelik kinetik ve kinetik olmayan tehditlerin yanı sıra çok modlu, düşük yoğunluklu olarak tanımlanmıştır. 2014 yılında, Kırım’ın yasa dışı ilhakı ve Doğu Ukrayna’da yoğunlaşan saldırgan çatışmalar ışığında NATO, Rusya’nın Kırım’ı işgalindeki eylemlerini ve Doğu Ukrayna’daki askerî faaliyetleri tanımlamak için “hibrit savaş” terimini kullanmıştır. NATO 2014 Galler Zirvesi sırasında sözde bir Hazırlık Eylem Planı Readiness Action Plan (RAP) kabul ederken uygun bir hibrit savaş stratejisi geliştirilmesi gerekmektedir (Bachman, 2018, s.63).

Hibrit tehdit; siyasi, askerî, ekonomik, sosyal ve bilgi araçlarının konvansiyonel, düzensiz, felaket, terörizm ve yıkıcı savaş yöntemlerinin bir kombinasyonunu aynı anda ve uyarlanabilir şekilde kullanan devlet ve devlet dışı aktörlerin birleşimini içerebilir (Glenn, 2009). Hibrit savaşlarda amaçlar ve araçlar tarih boyunca çok fazla değişime uğramamıştır ve hibrit savaşların ayırt edilebilir özellikleri vardır. Hibrit savaşlarda kullanılan yöntemler değişmektedir. Yeni teknolojiler ile kara, deniz, hava ve uzay platformlarında yaşanan gelişmelere ek olarak sanal ortamdan da faydalanarak kullanılan araçlarda yaşanan değişim; hibrit savaşları geleneksel savaşlardan ayıran bir özelliğidir. Ancak hibrit savaşlara karşı mücadele yapılan stratejilerde yöntem ve araçlardan ziyade amaçlara odaklanma daha başarılı sonuç verecektir. İyi bir stratejik yaklaşımın, hibrit savaş sorununa çözüm sunması beklenmektedir (Johnson, 2008, s.5).

Yakın tarihteki Afganistan ve Irak’taki savaşlar, teknoloji devrimleri, Avrupa’nın büyük şehirlerine yönelik terör saldırıları, 2007’deki Estonya’ya yönelik siber saldırılar, 2008’de Gürcistan’daki Rusya’nın işgali, Batı dünyasındaki mali kriz, Güneydoğu Asya’da yeni güçlerinin yükselişi, devletlerin ulusal politikalarında aşırıcılık ve milliyetçiliğin yeniden artması, Libya ve Suriye’deki iç savaşlar NATO tarafından güvenlik stratejisini yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu olaylar farklı tehdit aktörleri ve savaş yöntemleri arasında bir ilişki oluşturmakta ve bu sayede hibrit savaşın ve tehditlerin ne olduğunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Çünkü bunların hiçbiri düz bir konvansiyonel yapıda değildir ve alışıldık bir doğayı temsil etmemektedir (Galkins, 2012, s.1).

Hibrit savaşlar, uluslararası sistemin kısmen izin verdiği uyumsuzluk ve çok biçimlilikten yararlanır. Bu sebeple yöntemlerini somut hedeflerine göre ayarlar.

Sadece askerî zafere ulaşmak yerine siyasi, ekonomik, bilgilendirici, insani ve diğer önlemler yoluyla kontrolü ele geçirmek ve düşmana boyun eğdirmeyi hedeflemektedirler (Korhonen, 2015, s.459). Düzenli ve düzensiz her tür savaş aygıtının kullanıldığı hibrit savaşlarda kullanılan yöntem ve araçlar savaş hukuku dışına çıkmaktadır. Güncel bir konu olan bu savaş türü hakkında çoğunlukla hüküm bulunmamaktadır. Bu da beraberinde konunun beraber konunun iç hukuk ya da uluslararası hukuk alanında olup olmadığı tartışmalarından oluşabilecek hukuksal boşluklar, taraflarca kullanılabilirlerdir.

2. SİLAHLI ÇATIŞMA HUKUKU VE HİBRİT SAVAŞ

Uluslararası insancıl hukuk ve savaş hukuku ile eş anlamlı olan silahlı çatışma hukuku, bir çatışmaya katılan tarafların eylemlerini düzenleyen ve kontrol eden uluslararası hukukun bir parçasıdır. Hem geleneksel hem de teamül hukukundan oluşan bu hukuk bütünü, ister uluslararası ister uluslararası olmayan bir silahlı çatışma olsun tüm çatışma katılımcıları için bağlayıcıdır. Hem insani hem de işlevsel bir amacı iç içe geçiren silahlı çatışma hukuku, savaştan olumsuz etkilenenleri, sivilleri, savaş esirlerini çatışma katılımcıları için yasaklanmış faaliyetlerden korur (Reeves ve Barnsby, 2012, s.17). Silahlı çatışma hukukunun uygulanabilmesi için çatışmaların niteliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bir savaşın hibrit olup olmaması o savaşa uygulanacak silahlı çatışma, hukuk kurallarını da değiştirmektedir. Örneğin çatışmanın belirli bir şiddet eşiğini aşmaması hâli çatışmanın uluslararası hukukta bir karşılığı olmamasıyla sonuçlanmaktadır.

Bununla birlikte silahlı çatışma hukukunun devam eden etkinliği ve uygulanabilirliği, büyük ölçüde ifade edilen kuralların günümüzün karmaşık çatışmalarında kesin, anlaşılır ve kabul edilmiş durumda kalmasına bağlıdır. Guantanamo Körfezi'nde süresiz tutuklulukla ilgili tartışmalar, dron uçağının kullanımı, savaştaki sivil katılımcıların korunması ve diğer çeşitli çekişmeli konular, silahlı çatışma hukuku ile ilgili uluslararası toplulukta anlaşmazlığa neden olmaktadır. Geçen yüzyılın silahlı çatışma hukukunu oluşturan antlaşmalar ve teamül kuralları, son derece anlamlı kabul edilmekle birlikte modern savaştan kaynaklanan sayısız hukuki sorunu tatmin edici bir şekilde çözmekten aciz olduklarını giderek daha fazla kanıtlamıştır (Reeves ve Barnsby, 2012, s.17).

Uluslararası hukuka göre savaşın tanımlanabilmesi için savaşın ilan edilmesi, iki veya daha fazla taraf devlet olması, tarafların amaçlarının açık olması ve çatışmaların süresi ve yoğunluğu kriterleri aranmaktadır. Ancak tarafların amaçları ne olursa olsun, savaş ilan edilmese bile uzun süredir devam eden bir çatışma varsa ve

çatışmanın yoğunluğu uygunsuz savaş olarak kabul edilmektedir (Keskin, 1998, s.68; Özer, 2018, s.32). Devletler tarafından oluşturulan uluslararası hukukun kendileri için oluşturulduğu genel kabul görmektedir. Ancak uluslararası olmayan silahlı çatışmalar içinde asgari düzeyde olsa da uygulanabilir kabul edilmektedir (Cassese, 2008, s.111). Barış ve güvenliğin korunması için kurulan Birleşmiş Milletlerin kurucu antlaşmasında kuvvet kullanımı ve tehdidi yasağı sadece 51. madde ile silahlı bir saldırıya karşısında meşru müdafaa hakkı olarak bulunmaktadır. Meşru müdafaa dışındaki çatışmalar savaş olarak kabul edilmektedir. Hibrit savaşın başlangıcındaki belirsizlik, hangi tarafın meşru müdafaa hakkına sahip olduğu konusunda sorunları oluşturmaktadır.

Uluslararası hukuk kaynakları çatışma sırasında uygulanacak ilkeleri; askerî gereklilik, gereksiz acı ve ızdırabın önlenmesi, orantılılık, ayırt etme ilkesi ve onur olarak belirtmektedir (Erendor, 2019, s.1994). Uluslararası insancıl hukuk, çatışmalarda hangi durumda zor kullanabileceğini (jus ad bellum); çatışma başladıktan sonra tarafların uyacağı kuralları (jus in bello) düzenlemeyi ve yürütülmesini amaçlamaktadır (Shaw, 2008, s.1168). Taraflardan biri kendisine saldırının egemenliğini kabul etmemesi durumunda sivil halkın güvenliğinin “jus in bello” kuralınca sağlanması gerekmektedir (Altınsoy, 2022, s.124). Bu iki kategorinin hibrit savaşlar için uygulanabilirliği veya hangi çerçevede yorumlanacağı konusu tartışılmaya devam etmektedir.

Uluslararası insancıl hukuk, uluslararası teamül hukuku ve antlaşmalar gibi iki önemli kaynaktan oluşur (Shaw, 2008, s.1167). Uluslararası alanda silahlı çatışma hukukunu düzenleyen ilk metin 1864'teki ilk Cenevre Sözleşmesi'dir. Daha sonra 1899 ve 1907 yıllarındaki Lahey Sözleşmeleri ve ardından 1949'daki dört Cenevre Sözleşmesi ile hukuki düzenlemeler yapılmıştır. BM Şartı'nın kabulünden sonra 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi nedeniyle diğerlerinden daha önemli konumdadır. Uluslararası insancıl hukuk; ulusal ve uluslararası mahkemelerin kararlarına, uluslararası kuruluşların kararlarına, bilimsel eserlere ve askerî kitapçıklara da başvuruda bulunmaktadır. Uluslararası insancıl hukukun kaynaklarından antlaşmalar imzacı devletlere yetki ve sorumluluk verirken buna karşılık uluslararası teamül hukuku tüm devletleri bağlayıcı kurallar içermektedir (Erendor, 2019, s.1996).

Savaşın yasaklanması konusunda ilk önemli uluslararası çalışma Fransa Dışişleri Bakanı Briand ile ABD Dışişleri Bakanı Kellog arasında, 1928 yılında yapılmıştır. Briand-Kellog Paktı olarak bilinen antlaşmada savaşı yasaklamakla beraber uluslararası alanda zorlama tedbirleri, antlaşmaya taraf ve taraf olmayan

devletlerarasındaki antlaşmaya karşı davranan devlete karşı ve meşru savunma hâlleri istisnaiyi savaş durumu kabul edilmiştir (Pazarcı, 2009, s.635). Briand-Kellog Paktı, BM antlaşmaları ile beraber hâlen yürürlüktedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında, Alman savaş suçlularının yargılanma sürecinde Briand-Kellog Paktı hukuki dayanak olarak kabul edilmiştir (Aslan, 2008, s.254).

Silahlı çatışma hukuku kapsamında 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Nürnberg Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi ve Tokyo Uluslararası Askerî Mahkemesi tarafından yapılan yargılama büyük bir öneme sahiptir. Bu duruşmalarda yenilen devletlerden yargıç bulunmaması mahkemelerin tarafsızlığı ve adil yargılama ilkeleri ihlali ile eleştirilirken bireylerin uluslararası boyutta cezai sorumluluğu olduğunun ilk defa kabul edilmesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir (Parlak, 2015, s.51). Nürnberg ve Tokyo duruşmalarından sonra, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi olmak üzere iki büyük mahkeme oluşturmuştur (Erendor, 2019, s.1993). BM Güvenlik Konseyi Kararı ile kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemelerinden birçok açıdan farklı bir şekilde BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından 1998 yılında Roma'da hazırlanan uluslararası bir antlaşma ile Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur (diabgm). Mahkeme Lahey'de faaliyet göstermekte ancak uygun görülürse Statünün öngördüğü şekilde başka şehirde de toplanabilmektedir (Roma Statüsü m.4). Roma Statüsü olarak da bilinen Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin savaş, saldırı, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar üzerine yargı yetkisi bulunmaktadır (Roma Statüsü m.5). Savaş suçlarında yetkili kabul edilen Uluslararası Ceza Mahkemesi sınırlı da olsa hibrit savaşlar için de yetkiye sahiptir.

Silahlı çatışma hukukunda savaşın başlatılması için haksız bir saldırının bulunması kabul edilmektedir. BM şartının 39. maddesinde “saldırı eylemi”nden bahsedilmiş barış ortamının bozulması veya barışın tehdit edilmesi referans alınmıştır. Bu eylemler uluslararası hukuk açısından kuvvet kullanımının en önemli örneğidir. Şartın 2(4). maddesinde başka bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Kuvvet kullanımı sadece “meşru müdafaa” şartına 51. madde ile bağlanmıştır. Bu madde ile meşru müdafaa için ön şart silahlı saldırının olmasıdır. Alınan tedbirlerin Güvenlik Konseyine bildirilmesi gerektiği ve meşru müdafaanın doğal bir hak olduğu nitelendirilmiştir. Silahlı saldırı altındaki meşru müdafaa hakkına sahip devletin başka devletlerden yardım istemesi ile ortak meşru müdafaa hakkı da doğmaktadır (Pazarcı, 2012, s.513). Meşru müdafaa konusunda diğer bir kavram olan “önleyici meşru müdafaa”

silahlı saldırı olma ihtimalinin yüksek olması durumunda 51. madde hükümdeki doğal hakkın geçerli olduğu ve karşı kuvvet kullanılabilceği durumu ifade etmektedir. Dönemin ABD başkanı Bush, West Point'te 01.06.2002'de mezuniyet konuşmasında "...teröre karşı savaşta düşmanla savaşı sürdürmeli, planlarını bozmalı ve en kötü tehditlerle ortaya çıkmadan önce yüzleşmeliyiz..." (The White House, 2002) sözleri ile karşı tarafın saldırı düşüncesine hazırlık ve karşılık vermeyi içeren Bush Doktrini meşru müdafaa konusuna ayrı bir boyut kazandırmıştır.

Savaş hukuku sözleşmeleri La Haye, Cenevre ve New York tipi olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. La Haye tipi sözleşmeler silahlı çatışmaların kontrolü, işgal sırasındaki eylemler ve tarafsızlık konularına ilişkin uygulamalara yöneliktir. Cenevre tipi sözleşmeler, çatışma sonrası savaş esirleri, yaralıları, ölümler, kazazedeler, din ve sağlık görevlileri gibi mağdurların durumlarını düzenleyen hükümler içermektedir. New York tipi sözleşmeler ise BM bünyesinde kabul edilen karışık tür olarak da kabul edilen sözleşmeleri kapsamaktadır (Aslan, 2008, s.245).

Savaş kavramından farklı ve geniş olan silahlı çatışmada, devlet dışı aktörlerin silahlı çatışmalardaki rolünün önemli derecede artmasıyla beraber uluslararası hukuk kurallarının kapsamı genişletilmiş böylelikle silahlı çatışmalar hukuku kuralları kabul edilmiştir. Çatışan taraflardan her ikisinin devlet olduğu durumda bu çatışmalara La Haye ve Cenevre Sözleşmeleri'nin tüm kuralları uygulanırken çatışmada şiddetin boyutuna göre iç karışıklıklarda, terör eylemlerinde silahlı çatışma hukuku kuralları uygulanmamaktadır. İnsan hakları hukuk kurallarının uygulandığı alt düzeydeki karışıklardan ayrık olarak silahlı çatışma boyutuna varan ve taraflardan birinin devlet olmadığı çatışmalarda devlet ile birlikte asi güçler Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3 kurallarına tabi olmaktadır. Çatışmanın yaşandığı ülkenin bir kısım toprağının asi güçler tarafından kontrol altına alınması durumunda ise Cenevre II. Protokol ve Ortak 3. madde hükümleri devreye girmektedir. Bir devlet ile asi güç arasında yaşanan çatışmaya başka bir devletin dâhil olması durumunda ise çatışma uluslararası aşmakta ve devletlerin taraf olduğu tüm Cenevre Sözleşmeleri ve Cenevre I. Protokol maddeleri uygulanmaktadır (Sur, 2016, s.286). Çatışmanın uluslararası olup olmaması, uluslararası değilse silahlı çatışma ya da şiddet eylemi olması pratikte farklı hukuki kurallar uygulanmasını gerektirmektedir.

Cenevre Protokolü'nde iç karışıklıklar, düzensiz şiddet eylemleri ile gerginlikler iç çatışmalarda şiddet eşiği olarak değerlendirilmekte ve çatışmanın süregelmesi çatışmanın bir ögesi olarak kabul edilmektedir. Roma Statüsü ise iç silahlı çatışmalarda organize olmayı ve çatışmanın uzun süreli olması şartını aramıştır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

İçtihatlarında iç silahlı çatışma eşiği daha da düşük tutulmuş, Cenevre Protokolü'nde ise toprak üzerinde kontrol aranmamıştır. Uluslararası hukukun kaynaklarında silahlı çatışmanın hukuki niteliğinin tespitindeki farklılıklar çatışan taraflardan birinin devlet olup olmamasından, çatışmanın sürekliliğinden, yoğunluğundan ülke üzerinde denetim kıstasından kaynaklanmaktadır. Roma Statüsü'ne göre; belli bir yoğunluk ve yaygınlığa sahip iç çatışmaların uluslararası olmayan silahlı çatışma kabul edilmesinde iç silahlı çatışma bahanesi adı altında ilgili devletin iç işlerine karışmasını engellemek amaçlanmıştır (Tezcan vd., 2017, s.534).

Savaşlardaki taktiksel değişimler hukuk içinde yeni kurallar oluşturmaya yönlendirmektedir. Hibrit savaş aktörler açısından, düzenli güçleri, gerilla grupları, milisler, isyancılar, terörist gruplar, suç örgütleri ve hatta sivil grupları içerir (Hoffman, 2014; Bingöl, 2017, s.115). Devlet ve devlet dışı aktörler tarafından yapılabilen hibrit savaşların devlet aktörlerini, başarısız devletler, yeni büyüyen devletler ile güç ve statülerinin yeniden almak isteyen devletler oluşturmaktadır. Hibrit savaşın diğer aktörü devlet dışı yapılanmalar ise devletten ayrı yapıda, terör eylemleri, şiddet ve kaos oluşturarak devletin yönetimine el koymayı ya da ayrı bir devlet oluşturmayı amaçlayan gruplardır (Galkins, 2012, s.13).

Hibrit savaşın uluslararası silahlı çatışma veya iç silahlı çatışma olduğu konusundaki fikir ayrılıkları bu savaşın hukuki durumunu da tartışmaya açmaktadır. Hibrit savaşta bir silahlı kişi, uluslararası savaş suçlusu ve sıradan askerin özelliklerini birleştirir. Vitalii; hibrit savaşın gizli savaş, ilan edilmemiş savaşa eşit olduğunu ve saldırganlık suçuyla bağlantılı olduğunu iddia etmektedir. Bu sebeple tanınmayan uluslararası silahlı çatışmalar olarak da kabul edilmektedir (Vitalii, 2015, s.16). Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar olarak da bilinen iç silahlı çatışmalar genel olarak yerel hukukun konusudur, uluslararası nitelik taşımazlar. Ancak bazı durumlarda iç çatışmalar uluslararası hukukun etkisiyle, "uluslararasılaşan iç silahlı çatışma" hâline dönüşür. Bu durum için 1949 tarihli Dört Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak 3. maddesinde geçen konularda eşik derecesinin geçilmesi kabul edilmektedir (Akkutay, 2016, s.17). Devlet dışı aktörlerin uluslararası hukukta taraf kabul edilmesi bakımından iç silahlı çatışmaların uluslararasılaşması, hibrit savaşların taraflarının belirlenmesinde kolaylık oluşturacak olsa da Ortak 3. maddede uygulanacak eşik değerin tespiti konusunda açık bir düzenleme mevcut değildir.

Hibrit çatışmalarda kullanılan uzay ve siber teknolojilerinin gelişimi üstünlük kurma açısından büyük bir avantaj teşkil etmiştir. Fakat bu sektörün kullanımı ve hukuki durumu tam olarak düzenlenebilmiş değildir. Siber suçlara ilişkin en önemli

düzenleme 2004'te yürürlüğe giren Budapeşte Antlaşması'dır. Siber ve iletişim teknolojilerinin savaşta kullanımına dair teamül henüz bulunmamaktadır. Etkin bir düzenleme eksikliğinin bulunması, istihbarat yapılması, bilgi sistemlerinin yozlaştırılması ve karşı devletlerin siber alt yapılarına zarar verilmesi gibi faaliyetler askerî strateji için önemli bir avantaj oluşturmaktadır (Uzun, 2018, s.35-36). Uzay ve siber teknolojilerinin kullanımı mücadelelerde üstünlüğü sağlamada büyük bir avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca savaşlar haricinde günlük yaşam, ekonomi, eğitim, sosyal yaşam gibi birçok alanı da etkilemektedir.

Hibrit savaşta bir diğer sorun, devletlerini veya siyasi taraflarını savunanların rakipleri için iki yönlü bir tehdit oluşturmasıdır. Düşman güçlerine karşı ne kadar başarılı olursa olsun büyük konvansiyonel güçlerin istihdamı, halkın refahını bozan müdahalecilere karşı doğal düşmanlığı şiddetlendirebilir. Bu durum da gerilla güçlerine verilen desteği artırmaya hizmet edebilir (Murray, 2012, s.307).

Hibrit savaşı doktrinsel sonuçlar açısından epistemik, yorumlayıcı ve politik nedenlerle hukuki olarak tanımlamak zorlaşmaktadır. İlk zorluk giderek bulanıklaşan ayrımlarla ilgilidir. Uluslararası kamu hukuku ve özellikle insanlık hukuk, kamunun özelden, devlet yetkililerinin devlet dışı aktörlerden, savaşçıların sivillerden ve askerinin askerî olmayan angajmandan ayırt etmekte zorluk çekmektedir. İkinci zorluk uluslararası hukuka uygunluğu neyin oluşturduğu sorularını doğuran yeni savaş yöntemlerinin geliştirilmesinin gerisinde kalmaktadır. Savaş yöntemleri hızla değiştiğinde, uyumu yakalamak, kapsamlı eğitim olmadan veya bağlamsal arka plan bilgisi olmadan hızlı bir şekilde edinilemeyen veya uygulanamayan bir uzmanlık düzeyi gerektirir. Farklı yorumlar, farklı yasal rejimler yönlendirebilir ve farklı sonuçlara ulaşılabilir. Son olarak da uluslararası hukuk doktrini, hibrit savaşlara verimli bir şekilde yaklaşamaz çünkü hem tarihsel olarak hem de siyasi ve ekonomik gücün küresel ve yerel asimetrisini hesaba katmak için hiçbir aracı yoktur. Uluslararası hukuk düzeninin panoramik görünümü, sadece sosyoekonomik alanda değil, aynı zamanda silahlı çatışma alanında sistemik bir asimetriyi açıklamamaktadır (Korhonen, 2015, s.459-461). Hibrit savaşların amaçlara ulaşmada ayrıca ekonomik, askerî bakımdan daha verimli olması, tercih edilme sebebidir. Ancak mevcut hukuki yapı içinde karma yapısı nedeniyle konumunu ve hukuka uyumunu belirlemede zorluklar yaşamaktadır.

Savaşın hibritleşmesi, modern savaştan kaynaklanan hukuki sorunları şiddetlendirir bunun sonucunda silahlı çatışma kurallarını geçersiz kılabilir. Silahlı çatışma hukukunu kafa karıştırıcı, subjektif ve etkisiz olarak görme eğilimi devam ederse uluslararası toplumun büyük bir kısmının yanı sıra çatışma tarafları da

uluslararası hukuku yasal bir zorunluluktan çok anakronik bir konu olarak görmeye başlayabilir. Yasanın otoritesi azaldıkça, yasaklar cezasız kalacak ve savaştaki eylemleri sınırlamak için yalnızca popüler ahlak kalacaktır. Hem devlet hem de devlet dışı taraflar, yasal normlara uymayı önemli bir dezavantaj olarak görecektir. Bunun yerine çatışan taraflar, meşru müdafaa kisvesi altında silahlı çatışma hukukunda yer alan yükümlülükleri göz ardı edecek veya “hukuk kuralları” yürüterek stratejik nedenlerle hukuk kurallarını manipüle edeceklerdir. Uluslararası topluluğun, savaşın hibritleştirilmesiyle birlikte silahlı çatışma hukukunun etkinliği ve uygulanabilirliği ile ilgili soruların arttığını kabul etmesi gerekmektedir. Bu eğilimi görmezden gelmek ve mevcut yasal koşulların yeterli olduğuna inanmak, giderek etkisiz hâle gelen düzenlemeyi hızlandırmaktan başka bir işe yaramaz ve silahlı çatışma hukukuna olan güveni sarsmaya devam eder (Reeves ve Barnsby, 2012, s.18). Bunun yerine, silahlı çatışma hukukunu hibrit savaş çağına sokmak için uluslararası çaba gösterilmelidir.

Uluslararası hukuk, karşılıklı eşit egemenliği esas almaktadır. Ancak uluslararası hukuk ile uluslararası ilişkilerin arasında büyük bir ilişki vardır. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi gibi kurumlarda veto etme hakkı bulunan üyelerin olası hibrit savaş stratejisini kullanması durumunda karşı taraftaki devlet arasında uluslararası hukuk boyutunda büyük zorluklar yaşayacaktır (Uzun, 2018, s.42). Eşitler arasında birinciler sorunu, hibrit strateji kullanımı konusunda da sorunlar teşkil etmekte hem savaşın seyrinde hem de hukuki durumunda ayrıcalıklar oluşturmaktadır.

Lawfare olarak ifade edilen kavram, operasyonel avantajlar elde etmeyi amaçlayan geleneksel yasal araçlar yerine hukukun kullanılması veya hukukun kötüye kullanılması için hibrit savaşta kullanılan bir stratejidir. Askerî bir amaca ulaşmak ve yasal çerçeveyi baltalamak için hukukun manipülasyonundan yaratılmadığı amaçlar için hukukun kötüye kullanılmasıdır. Gerçek bir hibrit çatışma durumunda, devlet eylemlerinin uluslararası yasal gerekçesi çok önemlidir. Bu, bu tür çatışmaların temel özelliğiyle yani güç kullanımının ve güç tehdidinin uluslararası hukukta tamamen yasaklandığı durumlarda devletler arasında dolaylı olarak gizli güç uygulamasıyla açıklanabilir. Devletler, uluslararası hukuku ihlal etmekle suçlanmamak için bu tür faaliyetleri uygularken çok dikkatli olmaya zorlanırlar. Örnek olarak Rusya Federasyonu (eylemlerinin hukuka aykırılığını anlayarak) her zaman eylemlerini haklı çıkaracak veya en azından uluslararası hukuk ihlali teşkil etmediğini kanıtlayacak yasal argümanlar sunmaya çalışmaktadır (Tropin, 2021, s.17). Bununla birlikte, Lawfare sadece jus in bello'ya değil, jus ad bellum alanına giren uluslararası yükümlülüklerin yorumlanmasına ve uygulanmasına ilişkin

alanlara da odaklanır. Sonuç olarak 'modern' hibrit savaş, yalnızca uluslararası barış ve güvenliğe meydan okumakla kalmaz, aynı zamanda barış ve savaş zamanlarında uluslararası ilişkilerde geçerli olan mevcut uluslararası kamu hukuku kurallarının geçerliliğini sorgulayarak mevcut ulusal ve uluslararası yasal çerçevelere zarar vermektedir (Mosquera, ve Bachmann, 2016, s.87).

BM Şartı Madde 2(4), 51 ve NATO bağlamında, NATO Antlaşması'nın 5. maddesi, güç kullanımını içeren herhangi bir eylemin yasallığını değerlendirmek için yasal ilkelerdir. Hibrit savaş bağlamında ise iki konu vardır: bunlardan ilki, saldırganlığın bir devletin başka bir devletin egemenlik, toprak bütünlüğü veya siyasi bağımsızlığa karşı silahlı güç kullanması konusunda BM Şartı'nın açık bir ihlali olarak 'silahlı saldırı' eşik gerekliliğini karşılayıp karşılamadığı ve ikincisi, bu saldırının doğru bir şekilde failine atfedilip atfedilemeyeceğidir. Herhangi bir hibrit saldırı biçiminin, tek başına veya toplu olarak bir güç kullanımı anlamına gelip gelmediği ve eğer öyleyse, 51. maddenin uygulanabilirliği cevaplaması çok zor sorulardır (Bachman, 2018, s.65). Ayrıca, ilişkilendirme sorunlu olabilir. Ek olarak, hibrit savaş -olası siber, terörizm, asimetrik savaş vb. unsurlarıyla - böyle bir saldırının eşğine ulaşamayabilir ve bu nedenle etkilenen devletlerin diplomatik faaliyetlerini sürdürmek için bu tür bir savaşın varlığını inkâr etmesine izin verebilir. Hibrit savaş, uluslararası hukuku ve adli süreçleri zayıf ve retorik olarak kullananların bir sonucu olarak uluslararası insancıl hukuk (UHL) ve uluslararası insan hakları hukuku (UHRL) uygulanamaz hâle gelebilir. Bunun nedeni, hibrit bir ortamda uygulanan yasanın yalnızca kısmi yanıtlar sağlamasıdır. Hukuk kuralları, tarafların yasalara uyan toplumlara karşı kullanmaya çalıştıkları bir şeyden daha fazlası olduğu demokratik orduların olumlu bir şekilde kullanabilecekleri ve kullanmaları gereken bir kaynaktır (Bachman, 2018, s.70).

3.HİBRİT SAVAŞ VE RUSYA- KIRIM ÖRNEĞİ

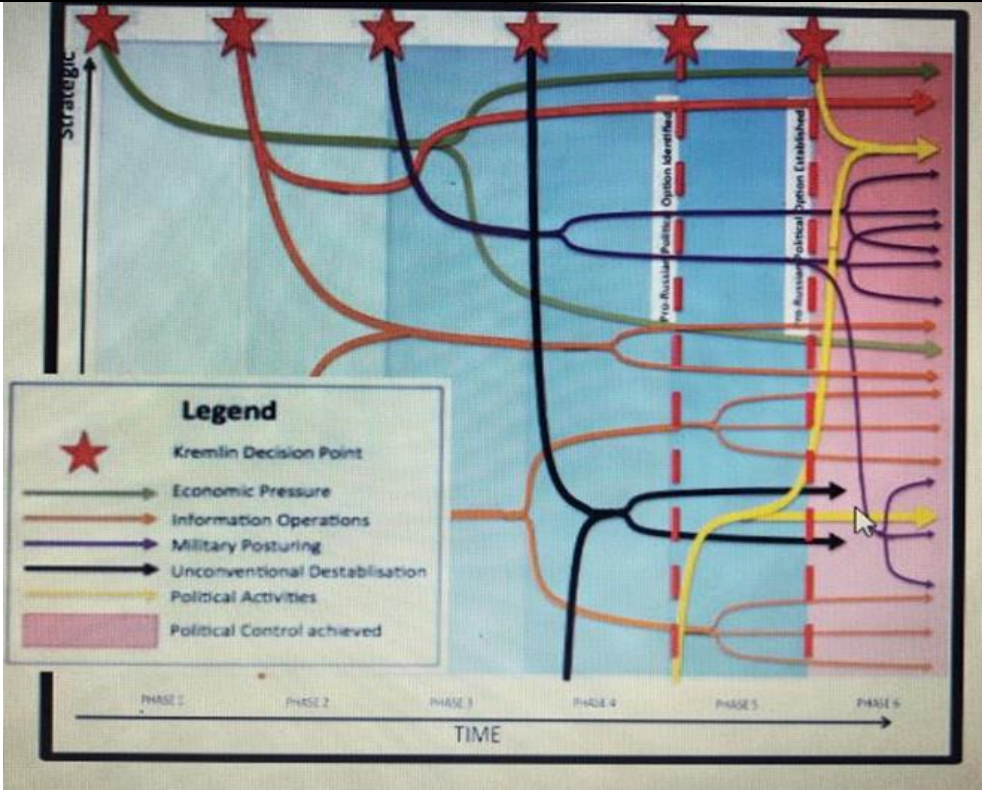
Hibrit tehditlerin tanımlanması ve anlaşılması zordur. Hibrit tehditlerde savaş ilan edilmez, açık bir emir-komuta zincirine yanıt verilmez. Batı'nın karmaşık ortamlardaki tehditleri belirleme konusundaki son askerî deneyimine rağmen hibrit bir tehdit, gizlenmesine yardımcı olmak için devlet temelli yeteneklerin benzersiz avantajına sahiptir. Yanlış bilgilendirme ve devlet inkârı çok sayıda alışılmadık paydaşın birleşik etkisiyle karşı karşıya kalan bir asker için bir tehdidi ayırt etmek zor olacaktır (Barber, 2017, s.50).

Hibrit savaş ve Gerasimov doktrini savaş ve barış arasındaki "gri bölge" hakkında pek çok tartışmayı teşvik etmiş, ekonomik manipülasyon, kapsamlı ve güçlü bir

dezenformasyon ve propaganda kampanyası, sivil itaatsizliğin ve hatta ayaklanmanın teşvik edilmesi ile iyi tedarik edilmiş paramiliter güçlerin kullanılması gibi Rus asimetrik meydan okumalarının temelini oluşturmuştur. Batı'da yaygın olarak anlaşıldığı şekliyle Rus hibrit savaşı, kendisine atıf yapılarak niyetinin öğrenilmesini önlemek için Proxyler ve vekiller aracılığı ile kafa karışıklığını ve belirsizliği en üst düzeye çıkarmak için yapılan bir operasyon yöntemini temsil eder. Gerasimov'un "askerî olmayanların rolünün arttığını çoğu durumda etkililik açısından silahların gücünün gücünü aştığını" ifade ettiği makalesi özel harekât kuvvetlerinin ve "düşman devletin tüm topraklarında sürekli operasyonel bir cephe oluşturmak için iç muhalefetin" önemli rollerine ve savaş ile barış arasındaki çizgilerin bulanıklığına işaret etmiştir. Bu doktrin; Rus düşüncesini, özellikle de Rus liderliğinin daha önceki bir döneme ve Soğuk Savaş'a dönüş yerine 21. yüzyılda savaşa uyum sağlama çabalarını ve Rusların nasıl olduğunu anlamak için önemli bir kaynaktır. Rusya'nın Batı'nın "ezici geleneksel askerî üstünlüğünü" nasıl etkisiz hâle getireceğini öğrenmeye çalıştığını göstermiştir (Monaghan 2015, s.67).

Rusya'nın hibrit savaş modeli Resim1'de verilmiştir. Bu modelde Rus ulusal gücünün beş unsurunun (ekonomik baskı, bilgi işlemleri, konvansiyonel askerî duruş, geleneksel olmayan istikrarsızlaştırma ve siyasi faaliyetler) altı aşamadaki hareketleri gösterilmektedir. Rus hibrit savaşında siyasi hakimiyeti son safhada ortaya çıkmakta ve savaşın ilk safhalarında daha az görünür bir yöntem izlemektedir.

Resim-1. Rusya'nın Hibrit Savaş Modeli (Barber, 2017, s.49)

Rusya'nın hibrit savaş modelini gösteren Resim 1'de ilk olarak Putin makul bir inkâr edilebilirlik geliştirmek ve genel kampanya üzerinde pozitif kontrolü sürdürmek için kasıtlı olarak geniş aşamalar kullanmış, bu Moskova'nın hibrit yaklaşımın kümülatif etkilerini uygun şekilde katmanlara ayırabilmesini sağlamıştır. İkinci olarak Putin, birden fazla ikilem yaratmak, 5. ve 6. aşamalarda düşmanını alt etmek için göstermek istediği etkiyi farklı alanlara dağıtmıştır. Bunu muhtemelen, devlet tarafından yönetilen aktörleri kendi niyetini gerçekleştirmeleri için yetkilendirerek başarmaktadır. Bu yaklaşım, Putin'in niyetinin tamamen açık olmayacağı ve mesajlarının her zaman tutarlı olmayacağı anlamına gelmektedir. Hibrit yaklaşım ise zaten belirsizliği teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Batılı siyasi ve askerî sistemler, kafa karışıklıkları sonraki mülahazalarla arttığında (4. aşamadaki geleneksel olmayan istikrarsızlık) ilk tehdidi (3. aşamadaki askerî duruş gibi) zar zor tespit etmiş ve yanıt vermiştir. Genel olarak yaratılan bu karışıklık, Rusya'nın siyasi meşruiyet kazanması ve siyasi kontrolü sağlaması için zaman kazandırmıştır (5. ve 6. aşamalar).

NATO'nun sınıflandırmasına göre, özel operasyonlar üç ana türe ayrılabilir: doğrudan eylem, özel keşif ve askerî yardım. Ancak bu kategorizasyon özel kuvvetlerin bazen yerine getirdiği daha gizli “siyasi” görevleri kapsamamaktadır Rusya'nın birçok askerî ve paramiliter oluşumu vardır. Bunlar özel operasyon kuvvetleri (SOF) veya Spetsnaz (spetsialnoe naznachenie veya özel görevin kısaltması) olarak adlandırılır. Silahlı kuvvetlerin Ana İstihbarat Müdürlüğü özel kuvvetleri Spetsnaz GRU, özel kuvvetler Federal Güvenlik Servisi (FSB), Spetsnaz FSB, Dış İstihbarat Servisi (SVR), Spetsnaz SVR, Özel Harekat Komutanlığı (SOC) ve Hava İndirme birliklerinin 45. Özel Kuvvetler Alayı. Özel kuvvetlerin bu örgütlerin her birinin yalnızca bir kısmını oluşturduğuna dikkat edilmelidir. GRU, FSB ve SVR, casusluk büroları (Agentura), SIGINT (sinyal istihbaratı) birimleri ve diğerleri gibi özel kuvvetlerin ötesinde bir dizi teşkilata sahiptir. SOF, tanımı gereği askerî bir yapı olması nedeniyle, SOF'nin düzenli savaşta kullanılması, hibrit savaşın çoğu tanımının dışında kalacaktır. Bununla birlikte, SOF'nin savaş dışı ortamlarda siyasi hedeflere ulaşmak için kullanılmasının, bu tür kuvvetlerin hibrit savaş için kullanılmasına bir örnek olabileceği tartışılabilir (Bukkyoll, 2016, s.14).

Rus SOF'un hibrit bir savaş aracı hâline gelmesi, öncelikle gizli eylem rolündedir. Rus SOF'nin hem Kırım'da hem de Donbas'ta daha büyük düzenli operasyonların parçası olduğu ama aynı zamanda hibrit savaşı gizli olarak oynadıkları, savaş dışı ortamlarda yerel siyasi olayları etkileme şeklinde eylemde buldukları görülmektedir. Kırım operasyonu, mevcut acil durum planlarına göre gerçekleştirilmesine rağmen ani olmuş ve çoğunlukla çatışma olmadan uygulanmıştır. Kırım'da Rus SOF'a herhangi bir önemli askerî yardım rolü iddia etmek de muhtemelen yanlış olacaktır çünkü Sözde “Kırım öz savunma birimleri” Rus kuvvetlerine yerel bir imaj sağlayan büyük ölçüde dekor gibi görünmüştür, savunma birimleri çok önemli bir askerî rol oynamamıştır (Bukkyoll, 2016, s.16)

Rusya, Doğu Ukrayna ve Kırım'da Rusça konuşanlar üzerine etki ederek farklılıkları ortaya çıkarıp bölünmeler ile merkezi hükümetin zayıflamasını hedeflemiştir. Bu amaçla Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmak ve Batı'nın çatışmaya karşı tutumunu etkisiz hâle getirmek için Kırım'da daha önceden halk arasına yerleştirilmiş özel kuvvetlerin kullanımından, yüksek profilli insani yardım konvoyları ve tam işgal tehdidine kadar faaliyetler gerçekleştirilmiştir (Bingöl, 2015, s.5).

Bölgedeki Rus etnik nüfusunu koruma iddiası (Günyel, 2021, s.137) ile Rusya, 2014'te Kırım'ı işgalini kanuni yollara dayandırmıştır. 23 Şubat 2014'te Ukrayna parlamentosu, Rusya yanlısı Devlet Başkanı Victor Yanukoviç'i görevden almak için

oy kullanmış buna karşılık olarak protestolar başlamıştır. 27 Şubat'ta “küçük yeşil adamlar” Ukrayna uluslararası hukukun savaşçılardan gerektirdiği ayırt edici nişanlar olmayan ancak Rus askerî tarzı üniformalar giymiş, Kırım parlamentosuna baskın düzenleyerek Rus bayrağını dalgalandırmış, hükümet binalarını işgal etmiş ve neredeyse kansız bir darbeyle yarımadaı ele geçirmiştir. İşgal kısa sürede Donbass’a sıçramış; Rusya, yerel savunma güçleri olduklarını iddia etmiştir. 7 Nisan 2014’te Putin Rus Özel Kuvvetleri olduklarını kabul etmiş ancak Donbass’ta yalnızca yerel halkın savaştığını ifade etmiştir (Goldenziel, 2022, s.3). “Küçük yeşil adamlar” (ya da Putin’in deyimıyla “kibar insanlar”), tanıdık yeşil giysileri içinde, ulusal ya da başka kimlikleri olmaksızın “yerel güvenlik güçleri” olarak hareket eden Rus özel kuvvetleridir. Kırım’daki bu kimliği belirsiz özel kuvvetlerin varlığı bir psikolojik savaş aracıydı. Bu silahlı kişiler soruları kibarca yanıtlar mı yoksa hemen ateşle mi karşılık verir bilinmemekteydi. Küçük yeşil adamlar büyük ölçekli ani askerî teftişin zemininde hazırladılar. Rusya, Kırım’ın ilhakı için 2013’den 2014 Mart ayına kadar sekiz askerî tatbikat yapmıştır. Ukrayna sınırında yapılan bu tatbikatlarda bölgeye binlerce asker ve tahcizatın getirilmesini dönemin NATO’nun Avrupa Yüksek Müttefik Komutanı (SACEUR) General Philip Breedlove Rusya’nın “gerekirse” Ukrayna’yı işgal etmeye hazır olduğu ifade etmiştir (Reisinger ve Golts, 2014, s 3-4).

Ukrayna’daki Kırım krizinde Rusya; Breedlove Saceur tarafından “küçük yeşil adamlar” olarak adlandırılan, kimlik işareti olmayan askerî üniformalı silahlı adamlar yasal Kırım hükümetine karşı bir direniş hareketini desteklemiştir. Küçük yeşil adamlar parlamento ve resmî binalara saldırıp yolları ve sokakları kapatarak Rus yanlısı nüfusları örgütleyerek başından beri Kırım’da ana aktörler olmuştur. Kırım yarımadasındaki bu gerginliğin Rusya sert güç enstrümanları yerine küçük yeşil adamlarla başlaması hibrit savaşın kullanımının önemli bir işareti kabul edilmektedir (Erol ve Oğuz, 2015, s.270).

Kırım’da ayrılığa giden hareketlenme 2014 Şubat’ında Ukrayna’daki yeni yönetime karşı Rus yanlıları tarafından protesto gösterileri ile başlamıştır. Batı kaynakları bu gösterilerin Rusya tarafından yapıldığı iddia ederken Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise bu gösterileri yerel meşru müdafaa güçlerinin yaptığını ileri sürmüştür (Gürseler, 2014, s.89). Rusya’nın bu iddiasının gerçeklere dayanan bir dayanağı yoktu, iddia edilen kişiler risk altında olanlar Rus vatandaşları değildi ve yurt dışındaki vatandaşları korumak için yasal olarak güç kullanma hakkı bulunmamaktaydı. Ukrayna veya müttefikleri, Kırım’da Rus etnik gruplarına iyi muamele edildiğini göstermeye çalışarak önleyici bir yasal saldırı yapsa da Rusya ortaya çıkan insani müdahale doktrinine dayanarak NATO’nun Kosova’daki

eylemiyle benzerlikler kurarak eylemini meşrulaştırmaya çalışmıştır. ABD'nin Panama, Irak ve diğer yerlerdeki eylemleriyle de cesaretlenen Rusya ayrıca meşru hükümet adına davet edildiğini iddia etmişse de, davet Viktor Yanukoviç'ten Ukrayna hükümetinin etkin kontrolünü zaten kaybettikten sonra gelmiştir (Trachtman, 2016, s.272).

Konvansiyonel güç kullanımı muhtemelen Ukrayna'nın kinetik bir tepkisini çekip uluslararası müdahaleyi tetikleyeceğinden bunun yerine, Rusya'nın kanunları Ukrayna'yı zor durumda bırakmıştır. Rusya'nın yoğun müdahalesiyle yapılan bir seçimde, Kırımlıların çoğunluğu Rusya'ya katılmak için oy kullanmıştır. Rusya daha sonra Kırım'daki Rus nüfusunu artırmak için pasaport dağıtarak "pasaportlaştırma" işlemine girişmiş, Nisan 2014'te Duma, Rusya'nın yabancı uyruklulara tarihi, kültürel ve dilsel temellere dayalı olarak vatandaşlık verilmesine izin vermiştir (Goldenziel, 2022, s.4). 2022'de bu kurumsal yasa, Putin'in Ukrayna ve halkının Rusya'nın bir parçası olduğu söylemini desteklemiştir. Rusya'nın hukuku kötüye kullanması (lawfare), uluslararası hukuku Batı'nın bir tahakküm aracı olarak gören ve bu nedenle mümkün olduğunda onu alt üst etmeye çalışan daha geniş bir devlet stratejisinin parçası olarak ortaya çıkmıştır (Goldenziel, 2022, s.5).

Mayıs 2014'te Rusya Devlet Başkanı Putin, Kırım'daki olayların bildirilmesinde yer alan yaklaşık 300 gazeteci, kameraman ve teknisyene ödül verdi. Bu kişilerin tamamı Rus devlet medya kuruluşları için çalışıyordu. Bunların hepsi Kırım ve Doğu Ukrayna'da eylem zemini hazırlamak için yaygın olarak kullanıldı (Reisinger ve Golts, 2014, s 5). Batı'nın Kırım'a müdahale konusundaki anlaşmazlığı zaman aldı ve Rusya'nın siyasi kontrolü sağlamlaştırmasına izin verdi. Aslında, siyasi stratejik kararların neredeyse gerçek zamanlı olarak irdelendiği mevcut küresel medya ortamında, zaman hibrit savaşçılar için en değerli kaynak hâline gelmiştir. Gerçek zamanlı medya erişimine sahip bir Batı toplumu, diplomatik çözümler talep etti ise de bu çözüm, Batı toplumu hibrit kaosu anlamaya çalışırken elde edilemedi. Zaman ilerledikçe Rusya yanlısı bir siyasi alternatif oluşturuldu ve açık Rus desteği bunu daha da güçlendirdi (Barber, 2017, s.50).

Rusya'nın Şubat ve Mart 2014'te Kırım'ı ilhak etmesinden bu yana Rusya'nın komşu ilişkilerinde saldırganlığı, Rusya'nın yeniden silahlanması -hatta militarizasyon- hem uluslararası düzeni hem de Batı'nın kendisini tehdit eden yeni sağlam ve rekabetçi dış ve güvenlik politikası konusunda çok tartışıldı. Ve çok az kişi yetkin, disiplinli ve iyi donanımlı Rus özel kuvvetlerinin 2014'te Kırım'a müdahale edeceğini tahmin etmişti. Ukrayna'daki durum gelişirken ve Rusya

Suriye'deki savaşa müdahale ederken bu “hibrit savaş” tartışması, Rusya'nın eylemleri, özellikle de NATO üye devletlerine yönelik potansiyel başka “hibrit” tehditler ve NATO ile AB'nin nasıl savaşabileceği hakkında daha geniş kamu politikası ve medya tartışmasının temelini oluşturdu. Aynı zamanda, hibrit savaş terimi Rus faaliyetinin belirli unsurlarını anlamak için yardımcı olurken Gerasimov tarafından tartışılan önemli hususlar gelişen Rus faaliyeti, yetenekleri ve niyetlerine ilişkin bir bakış açısı oluşturmuştur (Monaghan, 2015, s.66).

Kırım 6 Mart 2014'de Ukrayna'dan ayrılma ve 16 Mart'ta Rusya ile birleşme kararları referandum ile almıştır. Bu süreç Ukrayna'daki olağandışı siyasi olaylara tepki niteliğinde gelişmiştir (Gürseler, 2014, s.88). Kırım'ın Rusya'ya katılımını desteklemeyen gruplar referandum sonrası sorunlar yaşamış ve bazıları bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. The Guardian'a göre Kırım'da yaşayan 1.500 Tatar Ukrayna'nın batısına gitmiştir. Kırım Tatarları lideri Abdülcelil'in 16 Mayıs 2014 The Guardian'a verdiği demece göre ise Kırım'ı terk eden Tatarların sayısı 5.000 civarındadır (Gürseler, 2015, s.70). Bu durum bölgede mücadelenin devam ettiğinin bir göstergesi olarak görülmektedir.

SONUÇ

Devlet ve devlet dışı aktörler gibi karmaşık yapılar içeren, ortak bir siyasi hedefe ulaşmak için her türlü aracı kullanan, farklı savaş modlarını kapsayan, ulusların iç cephelerinin desteğini alarak siyasi hedefe ulaşmayı amaçlayan bir savaş stratejisi olan hibrit savaş uluslararası toplum ve örgütlerin güvenlik stratejilerini yeniden değerlendirip güncellemelerine sebebiyet vermiştir.

Devlet dışı aktörlerin çatışmalardaki rolünün artmasıyla beraber genişletilen uluslararası hukuk kuralları kapsamında ele alınan silahlı çatışma hukukuna göre ise bir eylemin çatışma ya da şiddet olup olmaması o eyleme uygulanacak hukuk kurallarını değiştirmektedir. Uluslararasılaşan silahlı çatışmalara tüm Cenevre sözleşmeleri uygulanırken, silahlı çatışma boyutuna varan ve taraflardan birinin devlet olmadığı çatışmalarda Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 3 uygulanmaktadır. Ortak 3. maddede aranan eşğin altında kalan iç çatışmaların varlığı nedeniyle uluslararası insancıl hukuk kurallarının uygulanmadığı hâllerde uluslararası insan hakları hukuku ile arasındaki boşluğun tamamlanması gerekmektedir. Hedef devletin kırılma gücünden faydalanarak amaca ulaşan hibrit savaşlar siyasi yönü nedeniyle ilgili devlet tarafından saldırgan bir politika olarak değerlendirilse de askerî olmayan amaçların kullanılmasını saldırı olarak nitelendirmek ve savaş hukuku kapsamında

değerlendirmek güçtür. Bir çatışmanın silahlı çatışma sayılıp sayılmaması, tarafların devlet olup olmaması uygulanacak uluslararası hukuk kurallarını da değiştirmektedir.

Hibrit savaşlar hakkında uluslararası hukukta ilk olarak açık bir tanım yoktur. Aynı zamanda devlet ve devlet dışı, düzenli ve düzensiz kuvvetlerce yapılması, konunun iç hukuku mu yoksa uluslararası hukuku mu ilgilendirdiği konusunda da fikir birliği yoktur. Her iki tarafın devlet olması durumunda yetki açıkça uluslararası hukuktur, devlet dışı aktörün varlığında bu aktörü destekleyen başka devletin varlığı ispatlanması gerekir.

Askerî müdahalenin esas olduğu savaş hukuku açısından hibrit savaşların askerî olmayan kompleks yapısı yasal sınırlar dışında kalması olası yargulamaların hukukiliğini tartışmaya açmaktadır. Bu durum yeni yasal düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Değişen savaş yöntemlerine karşı ihtiyaç duyulan uzmanlık alanlarının artması, hukuki boşluklar nedeniyle uygulanan farklı yasal rejimler, karar verme sürecinde yaşanan gecikmeler hibrit savaşın daha fazla tercih edilmesine neden olmaktadır. Uluslararası hukuk kurallarının ilgili taraflarca bir dezavantaj olarak görülmesiyle birlikte silahlı çatışma hukuku kurallarının etkinliğinin azalması gündeme gelmektedir.

Uzay ve siber teknolojilerinin gelişimi ile hibrit tehditler büyük bir gelişme kaydetmiştir. Buna karşı devletlerin güven ortamı oluşturabilmek için hibrit güvenlik tedbirleri alması gerekmektedir. Hibrit tehditlere karşı mücadele için siviller arasında istihbari kabiliyetlerin, psikolojik etmenlerin ve kurumlar arası sivil yeteneklerin geliştirilmesi gereklidir. Bununla beraber yeni tedbirler ile yeni suç ve çatışma türleri için mevcut yasal düzenlemeler yeterli olmamakta yeni düzenlemeler gerekmektedir.

Gerçek olmayan bir meşruiyet katmanı yaratma ve hukuka aykırı olabilecek bir eylemi hukuk kurallarını kullanarak örtme potansiyeline sahip olan hukuku kötüye kullanma boyutuna varan hibrit savaş nedeniyle, uluslararası hukuk kuralları uluslararası insancıl hukuk (UHL) ve uluslararası insan hakları hukuku (UHRL) uygulanamaz hâle gelebilir. Bu noktada silahlı çatışma hukuku kapsamında girmeyen, hukuki güvenceden yoksun bir gri alanın ortadan kalması için mevcut yasal düzenlemelerdeki boşlukların doldurulması gerekmektedir.

Rusya'nın asimetrik meydan okumalarının temelini oluşturan hibrit savaş ve Gerasimov doktrini savaş ve barış arasındaki bir alanda Batıyla askerî mücadelede bir savaş stratejisi olarak ortaya çıkmıştır. Askerî ve/veya askerî olmayan unsurları kullanarak yaratılan belirsizlik ortamında siyasi kontrolü ele geçirmek ve bunu yaparken hem ulusal hem de uluslararası toplumun tepkisini çekmemek hukukun

kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. Rusya'nın Kırım'daki siyasi amacına hibrit savaşın unsurlarını kullanarak ulaşması uluslararası toplumda savunma kavramına yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Hibrit savaş ile devletlerin askerî yapılarına zarar vermek için sivillerin aktif kullanılması, savaş olgusunda üniformasız asker kavramının kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır. Silahsız eylemlerin durumu ve sivillerin savaşçı olarak yargılanması, silahlı çatışmalar ile aynı tutulması da büyük sorun teşkil edecektir. Bu alanda da çalışmalar yapılması gerekmektedir. Hibrit savaş ile savaş alanının değişmesi ve genişlemesi özellikle şehir merkezlerindeki hibrit çatışmalar sivillerin daha çok etkilenmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde barış ortamını oluşturmak için verilen mücadeleyi de zorlaştırmaktadır.

Devlet dışı aktörlerin uluslararası hukukta taraf kabul edilmesi bakımından iç silahlı çatışmaların uluslararasılaşması, hibrit savaşların taraflarının belirlenmesinde kolaylık oluşturacak olsa da Ortak 3. maddede uygulanacak eşik değerin tespiti konusunda açık bir düzenleme mevcut değildir. Silahlı çatışma boyutunun tespiti hem devlete meşru müdafaa hakkı tanınması bakımından hem de çatışma sırasında uygulanacak insancıl hukuk kurallarını belirlemesi açısından önem taşımaktadır. Hibrit savaşta hem taraflardan birinin devlet dışı aktör olabilmesi hem de uygulanan stratejinin ya da tehditin haksız saldırı kavramı dışında kalması esasen hukuku kötüye kullanılması sonucunu doğurduğundan uluslararası silahlı çatışma hukuku kaynaklarında gerek sözleşmelerde gerekse mahkeme kararlarında bir birlik sağlanması mevcut belirsizliğin önüne geçecektir.

Hibrit savaşların gelecekteki değişiminin öngörülmesi zor olsa da devletlerin kendilerini koruyabilmesi adına yeni stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Hibrit savaşın bir aracı olarak kullanılan hukukun kötüye kullanılması (lawfare doktrini) akademisyenlerin ve yargıçların daha fazla ele alınmasını gerektiren bir 21. yüzyıl savaş stratejisidir. Bu stratejiye karşı uluslararası toplum tarafından ortak bir yaklaşım geliştirilmesi ve bu geliştirilen yaklaşımın teamül hâline getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akderin, F. (2012). *Latince sözlük Latince – Türkçe Türkçe–Latince*. İstanbul: Say Yayınları.
- Akkutay, A. İ. (2016). Silahlı çatışmalar hukukunda iç silahlı çatışmaların uluslararasılaşması. *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 65(1), 1-61.
- Altınsoy, Z. D. (2022). Bir savaş stratejisi olarak cinsel şiddetin feminist teori ve uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 23, 117-140.
- Aslan, M. Y. (2008). Savaş hukukunun temel prensipleri. *TBB Dergisi*. 79, 235-275.
- Bachmann, S. D., ve Mosquera, A. B. M. (2018). Hybrid warfare as lawfare: towards a comprehensive legal approach. *A Civil-Military Response to Hybrid Threats*, 61-76.
- Barber, N. (2017). A warning from the Crimea: Hybrid warfare and the challenge for the ADF. *Australian Defence Force Journal*, 201, 46-58.
- Bingöl, O. (2017). Hybrid war and its strategic implications to Turkey. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 107-133.
- Bingöl, O. (2015). “Hibrid savaş, Rusya ve Türkiye”, *Merkez Strateji Enstitüsü-Bilgi Notu-005*.
- Birleşmiş Milletler Şartı. Erişim Tarihi: 25. 04. 2021, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
- Bukkvoll, T. (2016). Russian special operations forces in Crimea and Donbas. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 46(2), 4.
- President Bush Delivers Graduation Speech at West Point, The White House. (1 June 2002) Erişim Tarihi: 25. 04. 2021, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>
- Cassese, A. (2008). Civil war and international law. (A.Cassese ve P.G.Zappala Ed.), *The human dimension of international law: selected papers of Antonio Cassese*. (ss. 110-128), Oxford: Oxford University Press.
- Cioffi-Revilla, C. (1996). Origins and evolution of war and politics. *International Studies Quarterly*. 40(1), 1-22.

- Coalson, R. (2014). Top Russian general lays bare Putin's plan for Ukraine. huffpost.com. Erişim Tarihi:18. 04. 2021, https://www.huffpost.com/entry/valery-gerasimov-putin-ukraine_b_5748480
- Clausewitz, C. V. (2007). *On War*. İngilizce (M.Howard ve P.Paret Çev.), Oxford: Oxford University Press.
- Dayspring, S. M. (2015). *Toward a theory of hybrid warfare: the Russian conduct of war during peace*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Naval Postgraduate School, Monterey.
- Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (diabgm). Erişim Tarihi:24. 04. 2021, <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararası-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834>
- Dickey, J. V. (2015). *Russian political warfare: origin, evolution and application*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Naval Postgraduate School, Monterey.
- Erendor, M. E. (2019). Silahlı çatışma hukuku ilkelerinin değerlendirilmesi: askeri gereklilik, gereksiz acı ve ıstırapın önlenmesi ve onur. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1991-2009.
- Erol, M. S. ve Oğuz, Ş. (2015). Hybrid warfare studies and Russia's example in Crimea. *Gazi Akademik Bakış*, 9(17), 261-277.
- Galkins, K. (2012). *NATO and hybrid conflict: unresolved issues from the past or unresolvable threats of the present?* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Naval Postgraduate School, Monterey.
- Gerasimov V. (2013). Value of science in foresight: new challenges require rethinking forms and methods of warfare. *Military-Industrial Courier*. (February 27, 2013).
- Glenn, R. W. (2009) "Thoughts on hybrid conflict." *Small Wars Journal*. Erişim Tarihi:11. 04. 2021, <https://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/188-glenn.pdf>
- Green, L. C. (2000). *The contemporary law of armed conflict*. Manchester: Manchester University Press.
- Gray, C. S. (2007). *Another bloody century: future warfare*. UK: Phoenix Press

- Goldenziel, J. I. (2022). An alternative to zombieing: Lawfare between Russia and Ukraine and the future of international law. Erişim Tarihi:09. 03. 2023, https://law.yale.edu/sites/default/files/background_reading_1.pdf
- Günyel, C. (2021). Soğuk savaş sonrası Rusya Federasyonu'nun tehdit algısı ve bu kapsamda NATO'yla olan ilişkilerinin analizi. (E.H.Kılıçbeyli ed.), *100. yılında Türkiye - Rusya ilişkileri çok taraflı gelişmeler, karşılıklı etkileşimler*, Ankara: Nika Yayınevi, 133-144.
- Gürseler, C. (2014). Kırım'ın "Self-Determinasyonu" Nasıl Yorumlanabilir? *Karadeniz Araştırmaları*, 43, 87-115.
- Gürseler, C. (2015). Rusya Federasyonunda Azınlık Politikaları ve Kırım Tatarları, *Karadeniz Araştırmaları*, 12 (46), 61-77.
- Hammes, T. X. (2004). *The sling and the stone: on war in the 21st century*. Zenith: Zenith Press.
- Heft, J. (2010). Religion, world order, and peace: Christianity, war, and peacemaking. *CrossCurrents*. 60(3), 328-331.
- Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. Arlington ve Virginia: Potomac Institute for Policy Studies. Erişim Tarihi:09. 03. 2023, <https://potomac institute.org/reports/19-reports/1163-conflict-in-the-21st-century-the-rise-of-hybrid-wars>
- .(2014). On not-so-new warfare: political warfare vs hybrid threats. *War on the rocks*. Erişim Tarihi: 22. 04. 2021, <https://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/>
- Huber, T. M. (2002). Compound warfare: a conceptual framework. (T.M.Huber Ed.), *Compound warfare that fatal knot*. (ss.1-11), Kansas: U.S. Army Command and General Staff College Press. Erişim Tarihi:11. 04. 2021, https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/compound_warfare.pdf
- İcrc.org. "Rule 3. definition of combatants," *ICRC Customary IHL*. Erişim Tarihi:22. 04. 2021, Customary IHL - Rule 3. Definition of Combatants (icrc.org)
- Johnson, R. (2018). Hibrit tehdidin tarihsel evrimi. Y.Özel ve E.İnaltekin (Ed), *Savaşın değişen modeli: hibrit savaş* (ss. 1-7). (M.A.Yazıcı Çev.) İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.

- Keskin, F. (1998). *Uluslararası hukukta kuvvet kullanma: savaş, karışma ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Korhonen, O. (2015). Deconstructing the conflict in Ukraine: the relevance of international law to hybrid states and wars. *German Law Journal*, 16(3), 452-478.
- Liang Q. ve Xiangsui W. (1999). *Unrestricted warfare*. Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House.
- Mansoor, P. R. (2012). "Hybrid warfare in history." (W.Murray ve P.R.Mansoor Ed.), *Hybrid warfare: fighting complex opponents from the ancient time to present*. (ss. 1-17), Cambridge: Cambridge University Press.
- Mosquera, A. B. M., & Bachmann, S. D. (2016). Lawfare in hybrid wars: the 21st century warfare. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 7(1), 63-87.
- McCuen, J. J. (2008). Hybrid wars. *Military Review*. (ss.107-113). Erişim Tarihi:11. 04. 2021, https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf
- Monaghan, A. (2015). The 'war'in Russia's' hybrid warfare. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 45(4), 8.
- Murray, W. (2012). Conclusion what the past suggests. (W.Murray ve P.R.Mansoor Ed.), *Hybrid warfare: fighting complex opponents from the ancient time to present*. (ss. 289-309), Cambridge: Cambridge University Press.
- Neff, S. C. (2005). *War and the law of nations: a general history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- oxfordlearnersdictionaries.com. Erişim Tarihi: 26. 03. 2021, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/hybrid_1?q=hybrid
- Özer, Y. (2018). Savaşın değişen karakteri: teori ve uygulamada hibrit savaş. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 29-56.
- Pazarcı, H. (2009). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Parlak, T. M. (2015). Galiplerin adaleti Nürnberg ve Tokyo askeri ceza mahkemeleri. *ABMYO Dergisi*. 38, 37-53.

- Puyvelde, D. V. (2015). "Hybrid war-does it even exist?" *NATO Review Magazine*.
Erişim Tarihi:01.04.2021,
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2015/05/07/hybrid-war-does-it-even-exist/index.html>
- Reeves, S. R., ve Barnsby, R. E. (2012). The new griffin of war: hybrid international armed conflicts. *Harvard International Review*, 34(3), 16-18.
- Reisinger, H. ve Golts, A. (2014). Russia's Hybrid Warfare: Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence, *NATO Defense College*, 105, 1-12.
- Schmitt, C. (2006). *The nomos of the earth in the international law of jus publicum europaeum*. New York: Telos Pres Publishing.
- Shaw, M. N. (2008), *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sun Tzu. (2010). *Savaş Sanatı*. (H. İlhan Çev.), Ankara: Tutku Yayınevi.
- Sur, M. (2016). *Uluslararası Hukukun Esasları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tezcan, D.; Erdem, M. R. ve Önok, R. M. (2017). *Uluslararası Ceza Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Trachtman, J. P. (2016). Integrating lawfare and warfare. *BC Int'l & Comp. L. Rev.*, 39, 267-282.
- Tropin, Z. (2021). Lawfare as part of hybrid wars: The experience of Ukraine in conflict with Russian Federation. *Security and Defence Quarterly*, 33(1), 15-29.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim Tarihi: 26. 03. 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü. www.tbmm.gov.tr Erişim Tarihi: 24. 04. 2021, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDERS.htm
- Uzun, M. C. (2018). Hibrit tehdidin tarihsel evrimi. Y. Özel ve E. İnaltekin (Ed), *Savaşın değişen modeli: hibrit savaş* (ss. 29-47). (M.A. Yazıcı Çev.) İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Vitalii, V. (2015). Hybrid war, international law and Eastern Ukraine. *European Political and Law Discourse*, 2(4), 14-29.